

Krigsrapportering som propaganda

Flyktingkolonnen som försvann

OLLE FINDAHL, fil.dr. i psykologi med avhandlingen Begriplighetsanalys är professor i medie- och kommunikationsvetenskap vid Umeå universitet. Han har under tjugofem år publicerat skrifter kring nyheter och nyhetsreception varav den senaste heter News in our minds. En lång rad av andra artiklar har handlat om utvecklingen inom svensk television och public service. För närvarande är han sysselsatt med mediernas roll i krigsliknande situationer och ett projekt om "Media and Democracy in a Post Communist Society, The case of Serbia".

Det som är utmärkande för dagens krigsrapportering är att den handlar om begränsade krig. Det är inte längre frågan om länder som förklarar krig mot varandra utan det är stormakter eller internationella organisationer som FN eller Nato som agerar genom luftangrepp och bombning eller med marktrupper.

Här är det ofta frågan om avlägsna händelser som på något sätt måste väcka våra känslor med sådan styrka att en opinion uppstår som stödjer olika militära aktioner. Och när det gäller händelser långt borta som Kosovo. Vad vet vi om dessa händelser? Vad har vi fått den informationen ifrån? Få av oss har varit där. Nästan allt vi vet har vi läst oss till, hört i radion eller sett på TV. Den intressanta frågan för medieforskningen är mediernas roll för vad som händer när dessa opinioner skapas. Skall vi bomba Bagdad? Skall vi bomba Serbien? Skall svenska trupper skickas iväg?

När svenska folket slog sig ned framför sina TV-apparater på kvällen måndagen den 19 april 1999 och såg på Aktuellt 18 kunde de se och höra nyhetsprogrammet inledas av studioreportern med följande ord:

Vid en presskonferens i dag sade Nato att man visserligen avfyrat en missil mot konvojen men avbrutit attacken sedan man upptäckt att den innehöll civila fordon. I stället anklagar man nu serbiska styrkor att ha dödat de civila i konvojen.

Vi är nu mitt inne i Natos bombkrig mot Serbien som påbörjades den 23 mars 1999, för bara ett år sedan. Ett bombkrig i Europa femtio år efter andra världskrigets slut. Europas länder står bakom bomberna. Våra grannländer Norge och Danmark deltar i det och Sverige, vi själva, samtycker.

I nästan en månad har hundratals missiler och Natobombplan varje dag och natt attackerat landet. Det har huvudsakligen presenterats i medierna som ett mycket framgångsrikt kliniskt krig med precisionsbomber som endast har träffat militära mål. Vid varje presskonferens, som återgivits i radio, TV och tidningar, har man talat om den största framgången hittills.

Innan bombningarna inleddes kunde vi se animerade filmer där missiler och flygplan startade från Italien och från krigsfartyg ute i Adriatiska havet och hur de rörde sig in över kartbilden över Serbien och där nedslagen markerades med små eldsflammar.

Inflygningen visades ibland också i filmer med tredimensionella återgivningar när bombplan kom in från havet och lyfte över bergen mot Kosovo. Så skildrades det kommande bombkriget i televisionens nyhetsprogram. Som ett dataspel, ett krigsspel. När sedan bombningarna började den 23 mars fortsatte bilderna av det kliniska bombkriget.

Vi kunde, på samma sätt som under Gulfkriget, se hur missilernas noskameror registrerade fullträffarna och hur de militära målen försvann i en rökpuff. Men det var framförallt den serbiska terrorn och etniska rensningen, de kosovoalbanska flyktingarnas öden och reportagen om situationen i flyktinglägren i Makedonien och Albanien som dominerade nyhetsprogrammen. Det gäller att alltid vara först och varje dag ge journalisterna något nytt som de kan skriva om, sade Natos press talesman.

En av de första dagarna av bombningar vidarebefordrade medierna uppgifter om att serberna samlat ihop tusentals med kosovoalbaner på en fotbollsstadion i Pristina. Där hölls de fånga. Människors tan-

kar gick då osökt till militärkuppen i Chile där tusentals chilensare torterats och dödade.

Ytterligare någon dag senare kom uppgifter om att framträdande kosovoalbanska intellektuella och journalister dödade. Bilder av dessa personer visades över hela världen. Parallellt drogs till Pol Pot-regimen i Kambodja som systematiskt hade försökt utrota alla högutbildade. Vid denna period av högt uppskruvat massmedialt tonläge framförde talesmän från USA att man beförde att serberna dödat så många som etthundratusen kosovoalbaner.

Det visade sig senare att både nyheten om fotbollsstadion och det systematiska dödandet av intellektuella var falska uppgifter. De människor som uppgetts vara avrättade dök upp livs levande i London och annorstädes. Men då hade redan de uppgifterna haft sin funktion i demoniseringen av serberna och i legitimeringen av bombningarna. Och fortfarande hade inga skakande bilder av bombningarnas effekter, som kunde spräcka bilden av det kliniska kriget, dykt upp i medierna.

Men så en dag, onsdagen den 14 april, efter veckor av dagliga bombningar kunde vi se bilder av sönderskjutna traktorer och söndertrasade döda kosovoalbaner. Det var de första närgångna bilderna av söndertrasade och förvridna kroppar. Bilderna kom från serbisk TV.

Det var kosovoalbaner som dödade när de åkt i rad på vägen med sina traktorer. Sjuttio personer dödade och många sårades.

Nato tycktes helt oförstående till det hela. Det kan vara serbiska plan som bombat konvojen eller att man beskjutit flyktingar med granater för att sedan skylla på Nato. Så skriver man också i svenska medier. Torsdagen den 15 april har Aftonbla-

det på sin förstasida: "Här dog 64 flyktingar. Nato anklagar serberna för massakern."

För att dra mediernas uppmärksamhet från de bombade flyktingarna släpper Nato samtidigt uppgifter om serbiska massvåldtäkter och att de har uppgifter om att Mladic och Arkan befinner sig i Kosovo.

I svenska nyhetsprogram letar man i sina arkiv och sänder dramatiserade rent fiktiva reportage illustrerande Natos uppgifter. Men det är man inte ensam om. Natos uppgifter upprepas i nyhetsprogrammen världen över. Det kan vara serbiska plan som attackerat. Man upprepar också Natos uppgifter om Arkan och Mladic och berättar historien om deras illdåd med etnisk rensning, plundring och våldtäkter tillsammans med bilder där de uppträder.

Att det är frågan om arkivbilder från Bosnien säger man inte. I de engelska nyhetsprogrammen går man så långt att man redigerar Natos presskonferens och bildsätter Nato-alesmannens ord med arkivbilder. Detta är vad som inom medieforskningen kallas för "Hate-speech".

Men några journalister ger sig inte, bevisen börjar hopa sig. Natos talesman tvingas till reträtt och säger att det kan hända att piloten tog fel. Man skall undersöka vad som hände ytterligare. Det var från hög höjd och svårt att se. Piloten vars röst också spelas upp trodde att det var ett militärfordon. USA:s försvarsminister säger samtidigt vid ett senatsutskottsförhör att piloten besköts av luftvärn och även av andra vapen vilket gjorde att förhållandena var svåra. Det kan ha varit ett missstag, men piloten var övertygad om att det var ett militärfordon.

Fredagen den 16 april är den mest lyckade bombnatten hittills säger Nato.

Broar, oljedepåer och anläggningar har träffats. Man erkänner bara en möjlig attack mot ett militärfordon som kan vara ett fordon i flyktingkonvojen och man vägrar släppa målbilderna. Från Pentagon kommer nu uppgifter om att den amerikanska pilotens berättelse, som hela världen lyssnat på, bara var ett exempel på hur en bombattack kan gå till. Piloten hade aldrig deltagit i den aktuella händelsen. Här var det frågan om en attack mot ett militärfordon. Man tar således tillbaka och det uppstår en oklarhet mellan Pentagon och Natos huvudkvarter i Bryssel. Beror det på att piloten var amerikansk? Ingen amerikan kan ha bombat flyktingar. Eller är det frågan om en lång rad nödlögner på högsta nivå. Om detta får allmänheten inget veta?

Journalister som varit på plats i Kosovo rapporterar nu, även om det inte framkommer i svenska medier, om bombade flyktingkolonner med dödade människor på åtminstone fyra ställen. Bombkratrarna och delar av bomberna som återfinns har serienummer som pekar mot Nato. Några serbiska flygplan har inte setts till sedan kriget började. (Fisk, R. The Independent, 17 april 1999).

Inte heller om detta får den svenska allmänheten veta. Över huvud taget sägs det i svenska medier inget om bombningens effekter, och inget om att en av flera orsaker till att människor flyr Kosovo är bombningarna. Serbernas systematiska etniska rensning är naturligtvis huvudorsaken men även bombningarna spelar in. Men bombningarnas verkningar är tabu, trots att de i flera fall utgör brott mot internationella lagar, brott mot Genèvekonventionen.

När journalister frågar Natos talesman även på lördag om de bombade flyktingarna säger han att han sagt allt han vet.

Och han uppmanar journalisterna att i stället skriva om flyktingarna. "That is the story." (Sky News, kl. 16.25, 17 april). Men kritiken upphör inte. Det förekommer läckor. Det uppstår rykten att brittiska Harrierplan som upptäckt flyktingarna i kolonnen hade varnat de amerikanska planen men att de bombat ändå. Varför har man inte kommit fram med något efter fem dagars utredande? Man har inte hittat bilderna. Det var dålig kvalitet. Tony Blair erbjuder Nato att låna hans PR-konsult som hjälpte honom under det senaste valet.

På måndag kallar Nato som vanligt till presskonferens. Nu skall man avslöja allt. Vad var det som hände? Man har kallat in en flyggeneral som visar diabilder och filmer med laserstyrda bomber. Man erkände att man attackerat militärfordon som möjligen kunde ha varit flyktingtraktorer vid några tillfällen. Men att man var säker på att det var militärfordon vid själva attacken. När man senare misstänkte att det kunde finnas civila i kolonnen avbröt man attacken.

Bilderna från serbisk TV kunde man inte kommentera. Men det hade förflutit tjugofyra timmar mellan attacken och filmbilderna så serberna skulle kunnat ha tid att avlägsna militära fordon från kolonnen. Det förekom också uppgifterna från några reportrar om skottskador från kulsprutor och sådana använde inte Nato.

Presskonferensen avslutades med en bandinspelning från serbisk radio av ett samtal mellan en amerikansk pilot och ledningscentralen under bombningen av civila fordon. Detta var en kombination av en redigering av faktisk konversation och förfälskning, sa flyggeneralen.

I frågestunden efter presskonferensen anklagar en erfaren och trovärdig journalist Nato för att ljuga. Han hade med sig

några bombsplitter från de fyra platser där flyktingar bombats. På bombskärvorna fanns identifikationsnummer och det skulle inte ta Nato många timmar för att spåra vilka plan som släppt dessa bomber. Varför erkänner ni inte att ni bombat flyktingkolonnen? Dessa uppgifter om Natos bomber och att Nato ljugit när dock aldrig den svenska allmänheten.

Syftet med Natos presskonferens var att ta död på all diskussion om flyktingarna som Nato bombat, och att antyda att serberna kanske också var skyldiga och sedan slå tillbaka och visa att serberna ändå är värst att manipulera.

Och man lyckades. I Aktuellt 18-sändning (19 april 1999), som vi tidigare sett, lät det så här:

Vid en presskonferens i dag sade Nato att man visserligen avfyrat en missil mot konvojen men avbrutit attacken sedan man upptäckt att den innehöll civila fordon. I stället anklagar man nu serbiska styrkor att ha dödat de civila i konvojen. (Bild av Natogeneral:) Våra piloter såg militära fordon i konvojen östsydöst om Djakovica. Detta bekräftades också. Dröjsmålet på tjugofyra timmar innan den stora konvojen visades för pressen gav serbiska styrkor tillräckligt med tid för att avlägsna alla militärfordon. Vi kan inte exakt verifiera vad för slags fordon som träffades av vem. I själva verket har en del reportrar även antytt att offren i konvojen såg ut att ha träffats av kulsprutor inte bomber. Men Nato har bara använt precisionsbomber inte kulsprutor eller granatkastare.

Aktuellt 18 spelade också upp det band som Nato ställt samman. Där säger Natopiloten: "Fan det är ett serbiskt påhitt! Förstör målet!" Redaktionen har lagt ner en hel del arbete på att använda en svensk skådespelaröst för att återge den manipulerade inspelningen och därmed ge ett konkret bevis för den serbiska propagan-

dan. Detta är föredömligt men samtidigt är

man helt omedvetna om att man själva är en del av Natos propaganda. Man hade förmedlat den lättillgängliga informationen som alla andra medier förmedlade. Den information som redan var styrd och tillrättalagd. Mycket lite arbete hade man lagt ner på kritisk granskning av sin egen rapportering och försök att hitta andra källor och annan information.

Och för den som verkligen ville få andra uppgifter om vad som hände med flyktingkolonnen fanns det sådana i t.ex. den engelska tidningen Independent. Där skrev den brittiske journalisten John Fiske som hade besökt platsen i Kosovo:

När du står på platsen av en massaker händer två saker. Först undrar du om djupet i människans själ. Och sedan frågar du dig hur många lögnare som kan berättas utifrån denna massaker. Dödens huvudväg mellan Prizren och Djakovica – där 74 Kosovoalbanska flyktingar slaktades är inte annorlunda.

Endast timmar efter det att jag halkat på en död mans kropp nära en gammal turkisk bro, mindre än en dag efter det att jag stod vid kroppen av en ung och vacker flicka

---

iakttog jag James Shea, Natos talesman, när han försökte förklara varför Nato fortfarande inte visste vad som hade hänt i onsdags.

Jag kanske kan hjälpa Jamie så att undersökningarna går vidare. Av de fyra bombade platserna har jag besökt de första tre – vid Velika Krusa, Gradis och Terzick Most – och de följde på varandra från väst till öst efter vägen mellan Prizren och Djakovica. Vid den tredje träffade jag på fyra bombkrattar. Jag såg – och samlade i några fall – ett antal bomb- och raketdelar. Vid Gradis hittade jag en del av en dataplatta, tillhörande en raket, där tillverkningskoden är angiven. Den fullständiga koden lyder SCHEM 872110 ( ) 96214ASSY8721122 – MSN 63341.

Så fortsätter journalisten att ange sifferkombinationer från bombdelar som han hittat på de olika platser där flykting-

kolonner bombats. Han beskriver scenerna med människorna vars kroppar slitits upp av bombskärvorna och splitterbombarna.

Men dessa skildringar är inte för att förringa grymheten i den serbiska brutala etniska rensningen av hundratusentals kosoalbaner. Det handlar om den svartvita bilden.

Varför fienden är så ond och grym medan de egna motiven och handlingarna alltid är ädla och otadliga. I själva verket var Natos bombningar, som medierna beskrev som ett framgångsrikt effektivt kliniskt krig, ett dyrbart och stort militärt misslyckande. Endast några få serbiska stridsvagnar hade man exempelvis lyckats slå ut under de tre månader långa dagliga bombattackerna. Däremot hade man varit mer framgångsrik med att bomba sönder landets civila industri och infrastruktur, inklusive skolor och sjukhus, och dödat mellan tusenfemhundra och tvåtusen vanliga människor och sårat uppemot tiotusen.

Detta ställer oss inför frågorna: Varför har medierna, och särskilt televisionen, så lätt att bli ett viktigt verktyg i krigshetsen och hatkampanjerna som väcker de opinioner som är nödvändiga för krig? Varför har medierna så svårt att släppa fram de tolkningar som väcker opinionen mot kriget?

Det är en uppgift som medieforskningen har att besvara. Först gäller det att analysera och kritiskt granska mediernas rapportering men det räcker inte. Även mekanismerna bakom detta mediefilter måste blottläggas. Kanske är det så att det finns otaliga sätt att berätta om en massaker men det är snarast en teoretisk fråga. I praktiken, i de centrala massmedierna är antalet begränsat. Mediefiltret ligger fast.

SUMMARY*War Reporting as Propaganda*

Swedish media presented the Nato bombing campaign against Serbia and Kosovo during the spring of 1999 as a very effective and clinical war, just as Nato wanted it to be shown. But now and then

there was information that challenged this propagandist view. Media did, however, have difficulties letting this information that could strengthen the opinion against the war through, but had no problem whatsoever making room for information and hate speeches that were necessary for the continuation of the war.